

Bio–etika i bio–politika

Valentin POZAIĆ*

Sažetak

Veliki utjecaj politike osjeća se na gotovo svim područjima suvremenog života, pozitivan i negativan. Bio–etika nije mogla izbjeći utjecaju bio–politike. Činjenica je: što je manje morala to je više zakona. Temelj za jedno i drugo trebala bi biti antropologija, a ne ideološki pragmatizam. Očit utjecaj na bio–etiku danas ima američka i europska bio–politika. Isto se sve više događa i u Hrvatskoj. Neke od značajnih tema su status ljudskog embrija, prava pacijenta, umiranje i smrt, virus autodestrukcije, lingvističko inženjerstvo.

Uvod

Poznata je definicija politike kao umijeća mogućega usred različitih ponuda i uvjetovanosti, slobode i pritisaka. Ono moguće trebalo bi biti usmjereno na zajedničko dobro, ne na pojedinačne interese ili interese skupine. Načelno, u suvremenoj demokraciji, većina ima pravo. Uz to se sve češće čuje glas o šutećoj većini, o terorizmu manjine (manjinâ) nad većinom, o manipulaciji i dominaciji određenih ideoloških interesa, individualnih ili korporativnih, unutar demokratskog sustava. Nasuprot tomu etika i moral govore o dobru i zlu, o pozivu što ga savjesti upućuje red vrednota, glas Božji, sa zahtjevom da se čovjek uvijek i bez kolebanja odlučuje za ono što je dobro, a odbacuje ono što je zlo. O tom izboru ovisi čovjekovo osobno dostojanstvo, njegov moralni lik. Kad se podudara čovjekov slobodni izbor sa spoznatim dobrom, može se govoriti o moralnom integritetu dotične osobe: usklađen je svijet vrednota i svijet djelovanja.

Suvremeni svijet je svijet iskustava protivnosti: Što je manje morala — to je više zakona! S umanjivanjem morala množe se zakoni! Budući da je sve teže pronaći umijeće konsenzusa na području etike, sve se više pribjegava zakonskom određivanju ljudskog ponašanja. Ta pak činjenica dovodi u pitanje temeljno ljudsko dostojanstvo — slobodu savjesti. Osnovno je ljudsko pravo djelovati po svojoj ispravno formiranoj savjesti: da se pojedinca ne sprečava da djeluje po svojoj savjesti i da ga se ne prisiljava da djeluje protiv svoje savjesti. I nije rijetkost da se u

* Prof. dr. sc. Valentin Pozaić, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb, Teološki studij, Zagreb (afiliran Teološkom fakultetu Papinskog sveučilišta Gregoriana u Rimu).

nemiljenom sukobu zakona i savjesti ističe pravo priziva na savjest, protiv postojećih, ne-moralnih zakona. To je pitanje posebno osjetljivo u izrazito humanim zvanjima, kao što je ono liječničko, koja posjeduju svoje etičke kodekse. Konačno i sami etički kodeksi budu uvjetovani zakonskim propisima, a ne više jedino stručnim znanjem i ispravnom savješću. Kad je riječ o medicini, ideal je: struka prožeta moralom.

U svijet protivnosti ulazi i pitanje koje mjesto ima čovjek u politici, a koje u etici, moralu. Po moralu čovjek je osoba, sugovornik Božji i čovjekov, sugovornik svega stvorenog, nepovredivog osobnog dostojanstva; njegova je konačna perspektiva vječni život. Sve svoje djelovanje promatra *sub specie aeternitatis* — pod vidikom vječnosti. Život promatra kao dar i zadaću, poslanje: da ga očuva i unaprijedi kako bi u optimumu svojih mogućnosti, zdravlja i sposobnosti u svakom trenutku mogao odgovoriti na Božji poziv. U politici čovjek pojedinac, osoba, obitelj, nerijetko ne predstavljaju ništa. Načela su pogažena i podložena interesima, pojedinac politikom, društvenim i općim interesom — a sve je to uglavnom formulirano politički, nejasno i zdravom razumu teško dohvatljivo.

U kojem su odnosu bio-etika i bio-politika? Nakon prava na život slijedi pravo na kvalitetu zdravlja: jednako tjelesnu, duševnu, intelektualnu, duhovnu — kako pojedinca tako i obitelji i naroda. Gdje se nalazimo s obzirom na plemenitu (zavarljivu?) poruku: »Zdravlje za sve 2000. godine?« Osnovna zdravstvena zaštita nije dostupna svima, pa ni u nekim bogatim zemljama. Što i koliko ulazi u osnovnu zaštitu, ovisi o sredstvima koje iz državne riznice na raspolaganje dobije ministarstvo zdravstva. U upravi tim sredstvima, tj. u politici zdravstva, redovito budu djelatnici iz zdravstva. Ne bi li bilo bolje da se planiranjem i rasporedbom novca bave i ljudi vješti tome poslu? Koliko će od tih sredstava biti izravno usmjereno u zdravstvo, koliko u osuvremenjivanje, koliko u istraživanje? Opća će razina brige za život i zdravlje ovisiti o skladnoj raspodjeli zaliha na neposredne potrebe, kao i na ona ne mala ulaganja koja će tek na dulji rok donositi vidljive plodove, a bez kojih bi se sustav zdravstva urušio.

Bio-etika

U drugoj polovici dvadesetog stoljeća kao dominantna tema pojavljuje se etika, bioetika. Kada je Van Rensselaer Potter, biolog i onkolog, godine 1970. upotrijebio izraz *bioetika*, a zatim objavio knjigu *Bioethics: Bridge to the Future*¹, nije ni slutio da će time obilježiti jednu epohu. Prema svojem doslovnom značenju bioetika jednostavno znači: *etika života*. U danas raširenom i općenito prihvaćenom smislu bioetika je »sustavno proučavanje ljudskog djelovanja na području znanosti o životu i brizi za zdravlje, ako je to djelovanje ispitivano u svjetlu moralnih vrednota i načela.«² Nešto kompliciraniju definiciju daje isti autor, W. T. Reich, u dru-

1 R. Van Potter, *Bioethics. Bridge to the Future*, Englewood Cliffs, N. Y., 1971.

2 W. T. Reich, Introduction, u: Reich W. T. (Ed.), *Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan — Free Press, New York, 1978, sv. I, str. XIX. (1. izd.).

gom, prerađenom izdanju enciklopedije o bioetici, kada kaže da se bioetika može definirati kao »sustavno proučavanje moralnih dimenzija — uključujući moralni pogled, odluke, ponašanje i plan djelovanja — znanosti o životu i brige za zdravlje, primjenjujući raznolikost etičkih metodologija u interdisciplinarnom okviru«. ³ Istu je definiciju usvojio glavni urednik trećeg izdanja *Encyclopedia of Bioethics*. ⁴

Koliko je tema *bioetika* aktualna, pokazuje sama činjenica da je o njoj izašla prva enciklopedija u četiri velika sveska 1978. godine — samo sedam godina nakon pojave te nove discipline, a druga, prerađena, gotovo drukčija i nova, u pet svezaka, 1995. godine, — sedamnaest godina nakon prvog izdanja — dok je treće izdanje izašlo devet godina kasnije, tj. 2004. Problematika nije nepoznata ni u hrvatskoj literaturi. ⁵ Moralno vrednovanje i utvrđivanje normi u pitanjima brige za život, zdravlje i bolest, prešlo je granice odnosa liječnik — bolesnik, zahvaćajući svu složenost odnosa i pravnog ustroja zdravstvenih ustanova, osiguranja, državne politike i financija. Umreženost tih odnosa i uspostava odgovarajućih pravila, nametnula je osnivanje novih ustanova, kao što su različiti centri bioetike. ⁶ Odbori ili komiteti za medicinska pitanja koji su već tu i tamo postojali, sad su prerasli u službena (bio)etička povjerenstva. ⁷

Bio-politika

Po svojoj naravi čovjek je društveno, političko biće. Čim živi u zajednici, moraju postojati neke norme, etičko-moralne i zakonske, da bi taj život bio moguć i u skladu s ljudskim dostojanstvom. Skrb za sveukupnost zajedničkog života u državi (grčki *polis* = grad-država) naziva se politika: »Pod 'politikom' razumijevamo, prije svega, 'politička' učenja, tj. ona učenja koja su tijekom stoljeća poučavala što su priroda i ciljevi politike i koji je najbolji način organiziranja života političke zajednice u postizanju njezinih ciljeva, na drugom mjestu, podrazumijevamo, djelovanje koje nastoji ostvariti zajedničko dobro bilo koje javne zajednice (*polisa*).« ⁸ Sustav demokracije za donošenje odluka zahtijeva većinu. Po tome bi većina bila

3 W. T. Reich, Introduction, u: Reich W. T. (Ed.), *Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan, New York, 1995 (Revised ed.), sv. I, str. XXI.

4 G. S. Post, Introduction, u: Post G. S. (Ed.), *Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan — Thomson-Gale, New York, 2004 (3rd ed.), sv. 1, str. XI.

5 V. Pozaić, Bioetika, *Obnovljeni život* (1987) 136–149; Valković M., Bioetika u Hrvatskoj: kratko izvješće, *Socijalna ekologija* 3 (1997) 309–313; Matulić T., Bioetika, *Glas Koncila*, 2001.

6 Prvi su bili: Hastings Center — Institute of Society, Ethics and the Life Sciences u New Yorku (1969; kasnije skraćeno: Hastings Center) i njegov časopis *Hastings Center Report*; Kennedy Institute of Ethics u Washingtonu D. C. (1970.) i njegov časopis *Kennedy Institute of Ethics Journal*. Godine 1986. pri Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu, osnovan je: Centar za bioetiku — www.bioetika.ftidi.hr.

7 W. T. Reich, Public Policy and Bioethics, u: Isti (Ed.), *Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan L. R. — Simon&Schuster Macmillan, New York 1995, sv. 4, str. 2181–2188.

8 G. De Rosa, Kriza, politika i zalaganje kršćana, u: J. Jelenić (ur.), *Politika mogući izazov*, FTI, Zagreb 2003, str. 13.

u pravu. Nasuprot tome stoji upozorenje da su oni mudri u društvu u manjini.⁹ Ako je suvremena politička scena obilježena izglasavanjem većine — koja ne mora biti u pravu, i ne mora biti moralno ispravno usmjerena, što se nerijetko i događa — onda većina ima pravo bez obzira na etičke i moralne vidike. Tako zakon postaje iznad morala. Sam zakon, njegova potreba i opravdanost i na području bio-etike nisu upitne.¹⁰ Ali zakon bez moralne podloge, bez kreposti, bez postupanja po savjesti, bez povjerenja jednih u druge, ne može donijeti ploda. Ako su u važnim međunarodnim političkim pitanjima interesi važniji od načela, to će se nužno odraziti i u odnosu bio-etike i bio-politike.¹¹ Nije bez temelja upit: Može li se u takvom društvu, preplavljenom zakonima, uopće govoriti o etici? I u tom slučaju može se i mora govoriti o etičnosti ili moralnosti zakona.

Antropologija

Nije moguće zaobići antropologiju kao polaznu točku, unutar koje nalaze svoje mjesto i svoje etičko-moralno vrednovanje tjelesni i fizički život, bračna ljubav i prokreacija-rađanje, bol i bolest, smrt i umiranje, odnos sloboda — odgovornost, pojedinac i društvo. Ako se čovjeka promatra samo materijalistički — u sustavima bilo crne bilo crvene boje — posljedice su dalekosežne na individualnom i društvenom području: ako se čovjek »iscrpljuje u ovozemaljskom postojanju, tada je vrijednost čovjeka malena, napose kad mu opadnu radne i proizvodne sposobnosti, kad više nije kadar uživati svoj život. Ništa neobično da s padom vjerskog standarda raste omjer samoubojstava.«¹²

Temeljna vrijednost života, transcendentna vrijednost osobe, integralno i jedinstveno shvaćanje osobe, koje ishodi kao jedinstvena sinteza fizičkih, psiholoških i duhovnih vrednota, odnos prioriteta i komplementarnosti između osobe i društva,¹³ personalističko i zajedničarsko shvaćanje bračne ljubavi — to su polazne i orijentacijske točke za svu humanističku i socijalnu etiku, a ništa manje za bioetiku. Sama društvena stvarnost odnosa ja — ti ili, kako neki vole okrenuti, ti — ja, bez afirmacije metafizičke i biblijsko-teološke biti osobnog postojanja i među-osobnih odnosa, izriče samo nešto vidljivo, ali ne ono temeljno o čovjeku, ono što je bitno za njegovu osobu i za sve njegove odnose: spram svega stvorenoga, spram sebi jednakih i spram svoga Stvoritelja.¹⁴ Kršćanstvo je unijelo u zapadnu

9 Usp. H. Ibsen, *Neprijatelj naroda*, Epoha — Zagreb, Komerc-Union — Beograd, 1968.

10 J. Reiter, Wendezeit in der Biopolitik, *Herder Korrespondenz* 1 (2004) 20–25.

11 J. Reiter, Streit um Stammzellen. Was steht an in der Biopolitik?, *Herder Korrespondenz* 8 (2003) 389–394.

12 H. Rotter, *Würde des Lebens*, Tyrolia, Innsbruck — Wien 1987., str. 23.

13 Ivan Pavao II., *Centesimus annus — Sto godina*, KS, Zagreb 1991.

14 V. Pozaić, Dominium terrae — amor terrae. Izmirenje čovjeka i prirode, *Socijalna ekologija* 3 (1996) 347–357.

kulturnu misao pojam osobe kao samostojnog i svjesnog, slobodnog i odgovornog bića.

Prema teološkom aksiomu u punini spoznajemo određeno biće tek kad znamo što je ono u svom konačnom dometu, u svojoj konačnoj savršenosti. Tako ćemo uistinu spoznati čovjeka tek kad otkrijemo njegov konačni poziv. Objavljena istina o stvaranju predstavlja nam Boga kao osobno i transcendentno biće, nasuprot ovosvjetskoj stvarnosti; Bog je jedini uzrok stvorenoga svijeta; sam je pak čovjek stvoren na sliku Božju (Post 1, 26–27), kadar ući u dijalog s Bogom i pozvan da upravlja svijetom u ime i ovlašću Božjom. Tu je idiličnu sliku edenskog svijeta pomrsio 'neprijatelj ljudske naravi', zavodnik, lažac — zvani sotona, navevši prve ljude na iskušenje, provjeru i promjenu, a zapravo na nijekanje vlastita identiteta. Tako je u božansko–ljudsku avanturu ušla strahota grijeha sa svojim neizbrisivim i neuklonivim posljedicama na cjelinu osobe, na cjelinu ljudskog bića: i na duši i na tijelu.

U otkupiteljskom Kristovom djelu nailazimo i na poznatu scenu, na Pilatove riječi: »Evo čovjeka!« (Iv 19, 5). I u tom krajnje poniženom stanju, tjelesno i društveno, čovjek ostaje čovjek. Među drugim značenjima ta poruka želi reći: »Od sada će se znati da se dostojanstvo ne može ograničiti na priznavanje pozitivnih kvaliteta (kao razum, zdravlje, govor, autonomija). Kršćanski liječnik mora jednako poštivati zdravoga kao i onoga koji leži na svom krevetu, imobiliziran bolešću, pa i kad je 'bez ljudskog izgleda' izobličen visokom dobi, fizičkim ili mentalnim hendikepima, čak ako je 'manji od ništa', jer u njemu on prepoznaje trpećega Krista koji očekuje njegovu skrb.«¹⁵

Jedan vidik služenja Crkve u suvremenom svijetu upravo je briga za poštivanje čovjeka u njegovu autentičnom dostojanstvu, kako to ističe Ivan Pavao II. u poruci vjernicima, čije je vlastito poslanje upravo u tom svijetu: »*Osobno dostojanstvo je najdragocjenije dobro* koje čovjek ima i zahvaljujući njemu čovjek vrijednosno nadilazi sav materijalni svijet.... Dostojanstvo osobe ukazuje se u punome svome sjaju promotrimo li njezino ishodište i njezino određenje: od Boga stvoren na njegovu sliku i priliku i otkupljen predragocjenom Kristovom krvlju čovjek je pozvan da bude 'sin u Sinu' i živi hram Duha, te je određen za vječni život blaženoga zajedništva s Bogom.... Snagom svoga dostojanstva ljudsko biće je *uvijek vrednota u sebi* i *za se* te se baš tako mora gledati i tako se prema njemu mora postupati; ili obrnuto, nikad ga se ne smije smatrati upotrebljivom stvari, kao oruđe, predmet, i tako s njime postupati.... Ljudsko dostojanstvo kao temelj jednakosti svih ljudi međusobno *temelj je također međusobne suradnje i uzajamnosti*: najzad, dijalog i zajedništvo zasnivaju se na onome što ljudi 'jesu', prije i više negoli na onome što oni 'imaju'.... Osobno dostojanstvo je neuništiva imovina *svakog ljudskog bića*.«¹⁶

15 M. J. Thiel, Au nome de la dignité humaine... Perspectives éthiques et théologiques, *Médecine de l'homme* 251 (2001) str. 12.

16 Ivan Pavao II., *Christifideles laici — Vjernici laici*, KS, Zagreb 1990., br. 37.

Poštivanje osobnog dostojanstva, identiteta, temeljno je polazište i opravdanje svake društvene zajednice.

Kršćanin i politika

Mogli bismo reći da je odjek evanđeoske poruke za društveno djelovanje kršćanina zapsan već u ranokršćanskom spisu, na prijelazu iz prvog u drugo stoljeće, u *Poslanici Diognetu*. Opisujući položaj kršćana u svijetu, tu među ostalim stoji: »Da kažem jednostavno: što je duša u tijelu to su kršćani u svijetu... Bog ih je postavio na takav položaj s kojega im nije dopušteno pobjeći.«¹⁷ Ne može se omalovažavati ili prezirati društvena i politička, profesionalna i znanstvena djelatnost kršćana. Nije dosta pozivati na pravednost i solidarnost, čestitost i dosljednost. Treba to i ostvarivati. Da je to moguće, svjedoče primjeri velikana, ne samo iz dalje prošlosti. Imajući u vidu političke izbore, Ivan Šestak piše: »Izlazak na izbore je moralna dužnost koju građani moraju odgovorno izvršiti prema ispravno formiranoj savjesti. Naime, upravo o njihovom izboru ovisi uobličavanje cjelokupnog državnog bića i svjetonazorskog ozračja u društvu.«¹⁸ Govoreći članovima Fundacije Robert Schuman, koja promiče suradnju europskih demokršćana, Ivan Pavao II. je istaknuo: »Politika je zahtjevni način kršćanskog zalaganja u službi drugima... To zahtijeva ozbiljnu duhovnu formaciju koja se hrani molitvom. Površna, duhovno mlaka ili indiferentna osoba, ili pretjerano obuzeta uspjehom i popularnošću, nikad ne će biti odgovarajuće kadra izvršavati svoju političku odgovornost.«¹⁹ Nije mala zadaća i izazov ostvariti evanđeosko poslanje u svijetu: biti svjetlo (Mt 5, 14), kvasac (Mt 13, 33), sol (Mt 5, 13) ili naprosto: duša. Izazov je i to: što bi to danas u Hrvatskoj moglo i trebalo značiti?²⁰

Sjedinjene Američke Države

Bioetika je započela i doživjela svoj rast i rascvat u SAD–u. Posebno su osjetljiva pitanja početka i kraja ljudskog života. Sukob zakona i etike obilježio je zakon o pobačaju iz g. 1973.²¹ Rasprava o tome traje sve do danas, a posebno je oživljena

17 Epistola ad Diognetum, n. 6. u: M. J. Rouët de Journel S.I., *Enchiridion Patristicum*, Freiburg 1965, n. 97. (prijevod prema: *Božanski časoslov, II.*, Peti vazmeni tjedan — srijeda, KS, Zagreb 1984.)

18 I. Šestak, Ususret parlamentarnim izborima u Hrvatskoj, *Obnovljeni život* 3 (2003) 403.

19 Usp.: Zenit–News, Nov. 7, 2003. Fundacija nosi ime francuskog ministra vanjskih poslova (+1963.), prvog predsjednika Europskog parlamenta, jednog od Otaca Europe (druga dvojica: Alcide de Gasperi — u Italiji, Konrad Adenauer — u Njemačkoj); u tijeku je postupak za beatifikaciju.

20 J. Jelenić J., *Politika mogući izazov. Ususret izborima*, FTI, Zagreb 2003.

21 Supreme Court of the United States, *Roe, et al. v. Wade* (January 22, 1973): Roe v. Wade, 410 U. S. 113 (1973).

uz tridesetu godišnjicu postojanja toga zakona.²² Koliko jedno ozakonjeno zlo priziva drugo, i kako ozakonjeno zlo utječe na mentalitet, svjedoči argument u prilog legalizaciji eutanazije na zahtjev: »Ako je jedan građanin slobodan ubiti nerođeno dijete koje ne traži da bude ubijeno, tada je sigurno slobodan ubiti one koji to izričito traže.«²³ Pitanje brige i obveze održavanja života, nasilne medikalizacije ili prepuštanje smrti izgladnjivanjem, kao i pitanje kriterija smrti bilo je zaokupilo i javnost i sudstvo tzv. slučajem Ann K. Quinlan²⁴, kasnije i brojnim drugim. Za rješenje tog slučaja bilo je usvojeno načelo o redovitim i izvanrednim sredstvima (razmjernim — nerazmjernim) iz katoličke medicinsko–moralne baštine.²⁵

Naročiti utjecaj na svijet bioetike imalo je izvješće pod nazivom Belmont Report.²⁶ U tom su dokumentu bila istaknuta tri temeljna načela, teorija kasnije poznata kao principalizam: autonomija ili poštivanje osobe, dobročinjenje, pravednost (autonomy / respect for persons, beneficence, justice).²⁷ Istodobno u primjeni tih načela posebnu je pozornost trebalo posvećivati obaviještenom pristanku pacijenta, što je uključivalo pozorno odvagivanje između rizika kojemu se ide u susret i koristi koju se želi, ili može očekivati.

Sukobljavanje kulture života i kulture smrti u SAD–u naročito je intenziteta, pa se postavlja pitanje je li SAD još kršćanska zemlja ili je prešla na poganstvo? U novije doba u prilog bio–etike, etike života, iz svijeta bio–politike svakako ide i prvi čin američkog predsjednika G. Busha kad je, ušavši u bijelu kuću, dokinuo zakon kojim su SAD pomagale abortističke udruge po svijetu.²⁸ Jednako tako u prilog poštivanju života bila je odluka istog predsjednika da ne odobri financiranje tzv. terapijskog kloniranja embrija (proizvodnja i usmrćivanje embrija da bi se uzele njihove matične stanice) u državnim ustanovama.²⁹ Razvidno je da se samo velle-sila može oduprijeti velezlu. Na globalnoj pozornici kultura života trpi nesmiljeno

22 A. M. Glendon, The Women of Roe v. Wade, *The First Things* 134 (June/July 2003) 14 — 18; L. W. Saunders — C. B. Robertson (Eds.), *Building a Culture of Life: 30 Years After Roe v. Wade*, Family Research Council, Washington DC, 2002; K. Zernike, *30 Years After Roe v. Wade*, *New Trends but the Old Debate*, www.nytimes.com/2003/01/20/national/20ABOR.html?ex.

23 Usp.: M. J. Haas, Personalism in the cultural area of the USA, *Medicina e Morale* 2 (2004) 330.

24 *In the Matter of Karen Quinlan* (The Complete Legal Briefs, Court Proceedings, and Decision in the Superior Cort of New Jersey), University Publications of America, Inc., Arlington, Virginia, 1975; B. D. Colen, *Karen Ann Quinlan: dying in the age of eternal life*, Nash Pub., New York 1976; *Karen Ann Quinlan. Famous Medical Patient*, www.who2.com/karenannquinlan.html.

25 Sveti zbor za nauk vjere, *Deklaracija o eutanaziji* (1980); hrvatski tekst u: V. Pozaić, *Život dostojan života. Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, FTI, Zagreb 1985, str. 99–108.

26 National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research, *The Belmont Report. Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research* (April 18, 1979), <http://ohsr.od.nih.gov/guidelines/belmont.html>.

27 J. T. Beauchamp — J. F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, Oxford University Press, New York 1979; 5th ed. 2001., str. 57–282; J. T. Beauchamp, The Origins, Goals, and Core Commitments of The Belmont Report and Principles of Biomedical Ethics, u: K. Walter, Jennifer and Klein P. E. (Eds.), *The Story of Bioethics. From Seminal Works to Contemporary Explorations*, Georgetown Univ Press, Washington DC, 2003, 17— 46.

28 Uskraćen novac za pobačaj!, *Glas Koncila*, br. 21, 27. svibnja 2001., str. 7.

29 Bush Backs Limited Stem Cell Study, *The Washington Post*, August 10, 2001, p. 12.

nasilje kulture smrti. Konačni ishod uvelike ovisi o usmjerenju američkog predsjednika i ljudi koje on postavlja na važna mjesta. SAD su utjecajne politički, bilo izravno bilo svojim primjerom. U raspravi pojedinci često ističu svoje kvalifikacije u pozitivnim znanostima, nerijetko zaodjenute emocionalnim velom, ne bi li zadobili veću vjerodostojnost i na području bioetike, u humanističkim znanostima, s kojima i nisu u naročitim odnosima. Ističe se očekivana korist od embrionalnih matičnih stanica, a prešućuju se opasnosti takve terapije (kancerogeni element). Jednako se marno prešućuje njezina medicinska i moralno prihvatljiva i povoljnija alternativa: korištenje 'odraslih' matičnih stanica. I dok se prešućuju temeljne vrednote i prava ljudskog individualnog života, i onog na razini embrija, suprotna se mišljenja etiketiraju kao politički motivirana.³⁰ Pojedina pitanja, kao tzv. terapijsko kloniranje embrija, postaju prava politička pitanja, poglavito u vrijeme predsjedničkih izbora.

Sve donedavno u SAD-u je bilo ozakonjeno moderno barbarstvo, tzv. djelomično rođenje–pobačaj. Kad je Kongres bio izglasao da je to protivno ustavu, ondašnji je predsjednik Clinton iskoristio pravo veta i taj je zakon i nadalje bio ostao na snazi.³¹ Dokinuo ga je predsjednik G. Bush.³² Desetljeće istraživanja i mapiranja ljudskog genoma bila je naročita prilika da se političari i privatni poduzetnici istaknu svečarskim izjavama i na području bioetike. Od silnog uloženog novca za istraživanje jedan je mali dio, 3–5 %, izričito uloženo na legalna i etička pitanja.³³

Europa

Na području etike i zakonodavstva Europa ne kuca jednim srcem i ne diše jednim plućima. Među temeljnim vrednotama koje nabroja nacrt Ustava EU ne spominje se ona temeljna: ljudski život.³⁴ Vrednota ljudskog života i na njoj utemeljena ljudska prava pretpostavka je svih ostalih vrednota i prava. Ako nije zajamčeno pravo na život, nije zajamčeno ni jedno drugo. Imajući to u vidu, jest i nije iznenađujuće: dok se kao uvjet za članstvo EU postavlja dokidanje smrtne kazne

30 E. Blackburn, Bioethics and the Political Distortion of Biomedical Science, *New England Journal of Medicine*, April 1 (2004) 1379 — 1380; L. Kass, We don't play politics with science, *Washington Post*, March 3 (2004) A 27.

31 Ž. Kustić, Ima još razlike između pobačaja i čedomorstva?, *Glas Koncila*, br. 30, 28. srpnja 1996., str. 3; G. Kopaczynski, Partial-Birth Abortion. What's at stake in the President's veto?, *Ethics & Medics*, 12 (December 1996) 1–3.

32 »In November, President George Bush signed into law a ban on partial-birth abortions«. Agencij-ska vijest: *Court's OK of Ohio's Partial-Birth Abortion Ban Is Hailed*, Washington, D. C., Dec. 22, 2003. Zenit.org, ZE03122220. Tekst zakona: The Partial-Birth Abortion Ban Act of 2003, u: *Origins*, Vol. 33, No. 24 (November 20, 2003) 420 — 423.

33 V. Pozaić, Povodom vijesti: Odgonetnuta je mapa ljudskog genoma, *Glasnik HKLD 2* (2001) 14–17.

34 »The Union is founded on the values of respect for human dignity, liberty, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights«, *The Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe*, Title I, Article I–2, <http://ue.eu.int/icpdf/en/03>.

za zločinca — to je barem službeno opravdanje takve kazne, zahtijeva se uvođenje smrtno kazne za nedužne, pobačaj. Zanimljivo je da Malta, ulazeći u Europu, nije ozakonila pobačaj. U toj zemlji pobačaj je i nadalje ostaje kažnjivo nedjelo. U rezoluciji o spolnom i reproduktivnom zdravlju (3. srpnja 2002.) Europski je parlament pozvao države članice i zemlje kandidatice da omoguće legalan, siguran i svima dostupan 'prekid trudnoće', a da 'pilula dan nakon' (abortivna) bude dostupna po prihvatljivim cijenama.³⁵ Taj isti parlament nije se uznemirio ozakonjenjem eutanazije u Nizozemskoj i Belgiji. Tu je činjenicu prešutjela (= odobrila) i svjetska udruga liječnika, čija je glavna zadaća upravo bio-etika njezinih članica. Ugledni liječnik prof. Niko Zurak primjećuje: »Zbog kršenja liječničkoga etičkog kodeksa u njegovu dijelu koji je temeljni kamen identiteta struke RMDA je trebalo kazniti isključivanjem iz članstva. Propuštanjem ovih radnji WMA je postala, a preko nje na neki način i njezine ostale članice, sudionik najvećeg poniženja koje je pogodilo liječničku struku u dvije i pol tisuće godina njezina organiziranog postojanja.«³⁶

Došlo se do koliko neobičnog toliko i neizbježivog stanja: najprije su roditelji ozakonili ubijanje svoje djece — abortus. Sada su djeca ozakonila ubijanje svojih roditelja — eutanaziju. Ispravno je govorila Majka Terezija: »Vi Boga više ne vidite u životu svoje djece, jer ste ozakonili njihovo ubijanje.«³⁷ Danas bi rekla: »Vi Boga više ne vidite u životu svojih roditelja, jer ste ozakonili njihovo ubijanje.« Često se vode javne rasprave, donose senzacionalističke vijesti o pojavi nasilja u obitelji, među bračnim parovima i među samom djecom. Trebalo bi se usmjeriti u potragu za korijenima te pojave. Ako je najveće nasilje, ubojstvo, ozakonjeno u samom svetištu života, u obitelji, u krilu majke, može li to ostati bez duševnih i duhovnih posljedica u obitelji i društvu?

Kao posebnost na tom području treba spomenuti Warnock Report — Pandorinu kutiju zala nad ljudskim embrijem.³⁸ Velika se Britanija, i ne samo ona, našla pred teškim pitanjem tisuća zamrznutih embrija, preostalih od oplodnje in vitro. Osnovano je povjerenstvo kojem je na čelu bila Lady Mary Warnock. Etičko povjerenstvo nije dalo mišljenje o statusu embrija, o njegovu dostojanstvu i pravima, ali je odobrilo eksperimente na tim zamrznutim embrijima i uništavanje tih embrija. Tako je etičko povjerenstvo dalo ne-etičko mišljenje. Na temelju toga nemoralnog mišljenja kasnije su izglasavani ne-moralni zakoni, pa i onaj o tzv. terapijskom kloniranju embrija.³⁹ Upravo je Britanija prva autorizirala laboratorij u Newcastleu da izvodi eksperimente na ljudskim embrionalnim matičnim stanicama.⁴⁰

35 Europski parlament u službi smrti, *Glas Koncila*, br. 30, 28. srpnja 2002., str. 4. Usp. Risoluzione sulla salute e i diritti sessuali e riproduttivi, *Medicina e Morale* 2 (2004) 390–398.

36 N. Zurak, Eutanazija, u: Ž. Znidarčić (ur.), *Medicinska etika 1*, Centar za bioetiku FTI, Zagreb 2004, str. 79. (RMDA= Royal Medical Dutch Association; WMA = World Medical Association).

37 Majka Terezija o pobačaju, *Narod*, br. 48, 15. rujna 1997, str. 1.

38 V. Pozaić, Čovjek na razini embrija, *Vladavina prava* 3–4 (1999) 129–139.

39 V. Pozaić, Terapijsko kloniranje ljudskih embrija, u: J. Jelenić (ur.), *Mladi u postmodernoj*, FTI, Zagreb 2002., str. 171–188.

40 FIAMC, *UK Autorises the Cloning of Human Embryos* (Press Release, August 12, 2004).

Hrvatska

Govoriti o bioetici u razdoblju totalitarnog komunističkog režima nije moguće jer je tada sve određivala partija putem svojih produženih satelita — državnih ustanova. Iz toga je razdoblje poznat krajnje liberalan zakon o pobačaju.⁴¹ Nakon pada komunizma taj je isti zakon ostao na snazi. Nijedna vlada nije se usudila mijenjati ga, ili to nije htjela. Dijelom zbog naslijeđenog mentaliteta i lažnog javnog mnijenja, kako ga predstavljaju i nameću sredstva priopćivanja još uvijek komunističke orijentacije⁴², dirigirana odnekud drugud⁴³, a dijelom zbog straha od gubitka popularnosti i vlasti. Slično poput Europe hrvatsko društvo proživljava raznovrsna raslojavanja i razilaženja u svjetonazornom i vrijednosnom poimanju. U borbi za opstanak i bogaćenje nerijetko premoć ima 'imati' nad 'biti'. Činjenica je da birači u Hrvatskoj, bilo pojedinci bilo udruge, još nisu navikli političkim kandidatima postavljati sustavna pitanja etičko-moralne naravi o tome koje će vrednote zastupati kad jednom dođu na vlast. Tek se ponekad u javnosti pojavi bilo kritika bilo prijedlog za izmjenu nekog zakona, kao onda kada je u tijeku bila rasprava o zakonu o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju.⁴⁴ Unatoč već dugoj praksi, na raznim stranama, razne in vitro postupke zakon još nije definirao. Usmeno su se davale izjave o visokoetičkim kriterijima, dok skandal nije dospio u javnost.⁴⁵ A zatim se doznalo da se daleko od javnosti, kao neka podvala, sprema krajnje liberalan zakon za to područje!? Koja je budućnost etike zakonom određene u Hrvatskoj, nije bezazleno pitanje: mnogi će se zakoni donijeti na brzinu, bez potrebitog i poželjnog stručnog i javnog odvagivanja, kako bi se što prije zadovoljila očekivanja Europe. Malta bi u tom pogledu mogla poslužiti kao dobar primjer.

Ako je u Hrvatskoj namjerni pobačaj zakonom definiran kao *medicinski zahvat*, ne dovodi li to u pitanje cijelu medicinsku etiku, deontologiju? Nije poznato da se Hrvatska liječnička komora ili Hrvatski liječnički zbor usprotivio takvoj kvalifikaciji.⁴⁶ Smiju li liječnici, a i drugi, postaviti neka pitanja: Budući da u to doba

41 Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o radanju djece, *Narodne novine*, br. 18/1978; A. Švajger, Hrvatski zakon o pobačaju, *Glasnik HKLD* 1–2 (2000) 23–24.

42 Nadbiskup Josip Kard. Bozanić primijetio je u razgovoru s novinarima, za posjeta Subotici (31. 08. — 2. 09. 2003), da se po sredstvima društvenog priopćivanja u Hrvatskoj ne bi moglo zaključiti da su katolici u Hrvatskoj u većini; u susretu s glavnim urednicima hrvatskih medija, u Zagrebu, želio je promicanje, općeg dobra koje je naše hrvatsko dobro, da to bude glavni cilj, a da što manje služimo tuđim interesima«. I dok se to moglo čuti navečer u TV-dnevniku, dnevni listovi to nisu zabilježili, osim, koliko je poznato: M. Grce, Služiti općem dobru, a ne tuđim interesima, *Novi list* (Rijeka), 20. svibnja 2004., str. 4.

43 J. Čelan, Novinar kao idealan kvisling, *Danas*, 30. 03. 2001., str. 43

44 Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Koliko je zajamčeno pravo na život nerođenog djeteta?, *Glas Koncila*, br. 23, 6. lipnja 1993., str. 5.

45 D. Glavina, Istražitelji odnijeli 1200 povijesti bolesti pacijentica »Svetog Duha«, *Večernji list*, 16. 3. 2003., str. 3; D. Glavina — S. Perica, Istraga o aferi jajnih stanica bit će tajna, *Večernji list*, 19. 7. 2003., str. 5.

46 Učinio je to glede pobačaja i eutanazije pojedinac: Poljak Željko, Zakon opasnim kriminalcima omogućuje život, a nerođenoj djeci smaknuće, *Vjesnik* 17. 09. 1997, str. 11.

kad se pobačaj izvodi i unatoč kojekakvim teorijama, nema nikakve mogućnosti sumnje u individualnost i osobnost života u nastajanju, kako ubojstvo novog ljudskog bića u nastajanju može biti nazvano 'medicinski zahvat'? Može li se još govoriti o liječniku Hipokratove zakletve?⁴⁷ Može li se u takvom ozračju govoriti o edukaciji integralnog liječnika–ginekologa u službi života? Može li se u toj profesiji naći mjesta za katolika–ginekologa?⁴⁸ Ili će katolici biti isključeni iz te profesije? Medicinska je struka na nekim područjima i pod nekim vidicima prepoznala problem bio–etike i bio–politike, tj. problem savjesti, i uvela klauzulu priziva savjesti u etički kodeks⁴⁹, a zatim i u sam zakon⁵⁰. Ostaje, dakako, pitanje: Zašto u Hrvatskoj ne postoji alternativa — katolička zdravstvena ustanova, katolički medicinski fakultet?⁵¹

Kad su u pitanju općenito prava bolesnika, pozitivno je da postoji udruga za njihovu zaštitu. Skromne su i njezine mogućnosti djelovanja, a i uspjesi.⁵² O kršenju tih prava ponekad izađe u javnost poneki prekršaj ili dvojbeni postupak. Ishodi su nejasni: ili se pokušava umanjiti domet i odgovornost, ili sudski proces traje u nedogled. Također je poznato da se povremeno podigne medijska hajka na zdravstvo.⁵³ Pozitivno je i za struku i za opće etičko–moralno ozračje povjerenja i odgovornosti da zdravstveni djelatnici sami progovaraju o mogućim pogreškama u struci.⁵⁴ Slijedeći primjer drugih država i međunarodnih ustanova, i Hrvatska je i zakonski uvela etička povjerenstva. Uza sve pozitivnosti takova tijela, ostaje upitno njegovo imenovanje i sastav, kao i etika ili etike njegovih članova.⁵⁵ Hoće li konačno mišljenje etičkog povjerenstva biti plod etičke prosudbe, ili pragmatično–političkog kompromisa?

Ako ljudi danas, i u Hrvatskoj, očekuju sve od zdravstvenog osiguranja — od medicine potreba do medicine želja, razumnih i nerazumnih, valja se prisjetiti da ih je u tu zabludu dijelom uvela (1) sama medicina svojim zadivljujućim i zapa-

47 V. Pozaić, Od Hipokrata do Heroda. Metamorfoze Zakletve u Prisegu, *Glasnik HKLD 1* (2004) 38–40.

48 W. T. Hilgers, Može li katolik biti porodičar–ginekolog?, *Glasnik HKLD 2* (2003) 20–25.

49 Liječnik ima pravo na priziv savjesti, ako time ne dovodi u opasnost život bolesnika, u: Hrvatski liječnički zbor, *Kodeks medicinske etike i deontologije*, Zagreb 2002., br. 14. U kodeksu Hrvatske liječničke komore nema spomena o pravu na priziv savjesti: www.hlikom.hr.

50 »Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja liječnik se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvjestiti pacijenta te ga uputiti drugom liječniku iste struke«, *Zakon o liječništvu* (donesen 17. srpnja 2003., proglašen 23. srpnja 2003.), članak 20., www.hlikom.hr/hrv/dokumenti/ZakonOLijecnistvu/index.asp.

51 A. Burnside, Treba li nam katolička poliklinika?, *Glasnik HKLD 4* (2003) 45–47.

52 *Pacijent* (Bilten Hrvatske udruge za promicanje prava pacijenata), br. 1., godina I, 1999.

53 E. Čepulić, Povodom »ljetne hajke« na liječnike, *Liječničke novine* 156 (rujan 2000) 6 — 8; B. Cafuk, Medijski linč liječnika, *Liječničke novine* 27 (ožujak 2004) 10 — 13.

54 Propusti i pogreške liječnika u svakodnevnoj praksi (1. dio). Tečaj trajnog usavršavanja liječnika (Radovi), *Glasnik HKLD 3* (2003) 4–55.

55 V. Pozaić, Uloga etičkog povjerenstva, *Glasnik HKLD 3* (2003) 49–54.

njujućim postignućima i još većim obećanjima; (2) Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) svojom definicijom zdravlja kao »stanje potpunog fizičkog, mentalnog i društvenog blagostanja«;⁵⁶ (3) zavodljiva i irealna demagogijska parola: »2000. godine zdravlje za sve«. Dosljedno, prema definiciji zdravlja, od zdravstvenog bi se osiguranja mogla očekivati i kuća na moru i automobil... Davno je primijećeno da je ta definicija zdravlja — bolesna.

Poruka HBK

Poruka hrvatskih biskupa uoči izbora koncem godine 2003.⁵⁷ naišla je, čini se, na pozoran prijam. U javnosti je pozornost posvećena vrednotama i prioritetima na koje upozoravaju biskupi. A to su, uz neke druge primjedbe, društvena pravda, solidarnost i ljubav; dijakronični nacionalni identitet i dostojanstvo; mladež i droga; pobačaj, eutanazija, istospolne zajednice; pravo na život od začeca do naravne smrti; obitelj i narod — i pod demografskim vidikom. Na taj su način biskupi odgovorili na pitanje za koju stranku glasovati. Vjernici će dati svoj glas, očekuje se, za stranku koja poštuje i promiče temeljne, univerzalne ljudske vrednote. Po načelu isključivanja, per exclusionem, u samom polazištu iz okvira izbora ispadaju one stranke koje ne poštuju, ne brane i ne promiču te vrednote. Moglo bi se reći da u izboru tih vrednota i prioriteta naši biskupi postavljaju temeljna pitanja pojedinačne i narodne dobrobiti i postojanja: ljudski život i uvjete za dostojan život čovjeka, jednako za pojedinca, obitelj i društvo. Ta se pitanja inače obrađuju u disciplini koja se naziva — bioetika. Dosljedno, biskupi pozivanju na bio-etiku u bio-politici.

Status ljudskog embrija

Status ljudskog embrija, etičko-moralni i pravni, jedno je od najosjetljivijih pitanja bio-etike i bio-politike.⁵⁸ Ako bi se embriju priznao status ljudskog individualnog bića, osobe, morali bi se isključiti svi namjerni pobačaji, svi eksperimenti s embrijem, redukcija broja embrija višeploidne trudnoće, zamrzavanje embrija tijekom procesa in vitro oplodnje, kao i tzv. terapijsko kloniranje; upitne bi bile, ako ne i zabranjene, prenidacijske i prenatalne dijagnoze jer, kako je poznato, primjenjuju se uglavnom s ciljem da se pronađu i uklone 'nepoželjni' embriji! Budući da sama pozitivna znanost, biologija i medicina, embriologija, ne može dati konačni odgovor na pitanje o dostojanstvu ljudskog embrija, nego samo daje podatke na temelju kojih se mogu donijeti uvjerljivi zaključci, moguće je razilaženje — ponajčešće iz ideoloških i pragmatičnih razloga. Uporno se — iz neznanja ili obmane

56 WHO definition of Health (Internet).

57 Poruka biskupa HBK u povodu parlamentarnih izbora u RH 2003, *IKA* 44 (5. X. 2003) 28–29.

58 A. Volarić-Mršić (ur.), *Status ljudskog embrija*, Centar za bioetiku FTI, Zagreb 2001; Fuček I., *Osoba. Savjest, Verbum*, Split 2003.

— ističe kako znanstveno nije moguće dokazati da embrio jest individualno ljudsko biće, osoba. Prešućuje se, može li se znanstveno dokazati suprotno, naime, da embrio nije individualno ljudsko biće, osoba? Vjerojatno bi ponajprije trebalo definirati pojam 'znanstveno'...

Načelno postoji slaganje da je embrio, fetus, pacijent u krilu majke, da ima pravo na liječenje, premda nema svoje zasebne zdravstvene knjižice. Medicina je u tom smjeru učinila velike korake, pravo tek pokušava. Čak se može okriviti majku za propust i nemar u vrijeme trudnoće. Pokušaji da se pravno kodificira status embrija do sada nisu uspjeli. Pozitivni je pomak na tom području presuda vrhovnog suda savezne američke države Kalifornije i još nekih država, što je i saveznim zakonom potvrdio predsjednik G. Bush: ubojstvo trudne žene povlači odgovornost i za ubojstvo djeteta.⁵⁹ Ta presuda, premda ga dovodi u pitanje, ipak za sada ne zadire u zakon o dopuštenosti namjernog pobačaja. I dok smo očekivali da će ista misao dozrijeti u moralnoj svijesti Europe, ta je mogućnost odbijena.⁶⁰

Virus autodestrukcije

Godine 1918. Oswald Spengler, zaokupljen stanjem u društvu, napisao je knjigu *Der Untergang des Abendlandes*.⁶¹ Danas bi mogao, ili morao, pisati knjigu pod naslovom: *Virus autodestrukcije na Zapadu*. Strah od plodnosti (kontracepcija, abortus) preokrenuo se u tjeskobu zbog neplodnosti (pomognuta oplodnja, kloniranje). Zbog 'eksplozije' pučanstva u pojedinim dijelovima svijeta zabrinute su zemlje u kojima je na snazi 'implozija', izumiranje pučanstva! Kao uvjet za ulazak u Europsku zajednicu traži se brisanje smrtno kazne — za zločince (barem je to njezino službeno opravdanje) i legalizacija pobačaja — smrtna kazna za nedužne. Uz legalizaciju pobačaja, eutanazije, lakih (?) droga, promiče se i legalizacija usmrćivanja embrija... Zbunjenost i nesnalaženje u etici života, u bio-etici, pokazuje se i u tjeskobi prijepora smije li se ili ne spomenuti vlastiti kršćanski identitet u ustavu Europe.⁶²

Zabrinjava strah pred vlastitim identitetom, od vlastitih korijena, od vlastita potomstva. Prema standardima UN-a hrvatska je nacija stara nacija, na putu izumiranja. Drugim riječima: pitanje ishoda sraza kulture života i kulture smrti nameće se samo po sebi. Na kome leži odgovornost za virus autodestrukcije u Hrvat-

59 *California's High Court: Killing a Fetus, Even Unknowingly, Can Be Murder* (April 5, 2004), izvješće na: <http://ap.tbo.com/ap/breaking/MGA1MFLWOSD.html>.

60 Europski sud o ljudskim pravima odbio je, u procesu »Vo versus France case (application no. 53294/00)« tužbu koju je podigla Gđa Thi-Nho Vo protiv liječnika zbog smrti njezinog djeteta, u šestom mjesecu trudnoće, zbog liječnikove pogreške (*Gène Éthique* 08/07/04 — Press Review 05/07/04).

61 O. Spengler, *Propast Zapada: obrisi jedne morfologije svjetske povijesti*, 2 (1918. — 1. dio, 1922. — 2. dio), Demetra, Zagreb 1998–2000.

62 Što hoće Papa od Europske unije?, *Glas Koncila*, br. 13, 14. rujna 2003, str. 4; Papa izrazio nezadovoljstvo Europskim ustavom, *Glas Koncila* br. 26, 27. lipnja 2004., str. 4.

skoj? Navodno je hrvatska službena politika bila dala glas u prilog terapijskom kloniranju embrija — bez neke javne rasprave. Sam taj dokument ostao je javnosti nedostupan. Nakon nekog vremena pročulo se da će se Hrvatska suzdržati u glasanju u UN-u o tom predmetu. Konačno, sama rasprava i izglasavanje u UN-u odgođeni su za dvije godine. Na prijedlog Irana 80 članica glasovalo je za odgodu, a 79 protiv, dok ih je 15 bilo suzdržanih. Tko zna zašto je, makar s jednim glasom, prošao taj prijedlog: iz straha pred mogućim neželjenim ishodom glasanja, ili zato što se u razdoblju bez zakona (bezakonja) s embrijima može postupati po nahodjenju? Takva je odluka nazvana katastrofalnom i velikom tragedijom.⁶³ Hrvatska, tj. njezina službena politika, nije (bila) zainteresirana za pitanje ljudskog života na embrionalnoj razini! Hrvatska — koja se već nalazi u 'express-vlaku' za 'deponij izumrlih naroda' — kako se ironično i sarkastično primjećuje. Bilo 'činom' bilo 'propustom' bio-politika uvjetuje bio-etiku. Umjesto obratno.

Osoba

Temeljno je polazište dostojanstvo i cjelovitost ljudske osobe kao temeljne vrednote. Sve drugo — razvoj, napredak, politika, ekonomija, globalizacija (ili možda globalizacija) — treba doći u omjer s osobom. Čovjek nije samo *animal rationale* — razumna životinja — nego je i *homo sapiens* — mudro biće i nadasve *imago Dei* — slika Božja. Iz toga slijede radikalne činjenice i zahtjevi jednakosti dostojanstva i prava. Iz jedinstvenog pojma osobe slijedi univerzalnost vrednota, morala i zakona, slijedi zahtjev za očuvanjem i poštivanjem digniteta i integriteta ljudske osobe.

Već je poganin, rimski plemić, govornik i pisac Cicero (106.–43.) pisao o zakonu savjesti i jednakosti svih ljudi, istaknuvši njegovu univerzalnost u vremenu i prostoru: »Tom je zakonu nedopustivo donijeti protivan, niti se smije ukinuti jedan njegov dio ili ga sav opozvati; ni senat ni narod ne mogu nas osloboditi tog zakona, i ne trebamo tražiti Sexta Aelija da ga objasni i protumači. Zakon ne će biti drugačiji u Rimu nego u Atheni, drugačiji sada nego poslije, nego će taj jedan zakon, vječan i nepromjenljiv, obvezivati sve ljude u svako vrijeme...«⁶⁴ Osoba se rađa i razvija u obitelji zdravo i skladno ako se poštuju načela naravnog moralnog zakona.

Obitelj

Ustanova obitelji zahtijeva i zavrjeđuje naročitu pažnju, kako je to i bilo zacrtano u osvit Hrvatske: »Obitelj je pod osobitom zaštitom Republike.«⁶⁵ Razna za-

63 UN odgodio odluku o zabrani kloniranja, *Glas Koncila*, br. 46, 16. studenoga 2003, str. 5.

64 M. T. Cicero, *De re publica*, 3 (Cicero Tullius M., *Libri politici*, Demetra, Zagreb 2001, svezak prvi, Država XXII 33, str. 160).

65 Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, Zagreb 1992, čl. 61.

kidanja obiteljskih prava nakon trećejanuarske demokracije 2000. ozbiljno su ugrozila život u obitelji, obiteljsku bio-etiku. Ako bi se računalo prema onome što je oduzeto obitelji, posebno mladim majkama smanjivanjem roditeljskih primanja i roditeljskog dopusta, ukidanjem »majke odgojiteljice«, moglo bi se reći da je obitelj dotičnoj politici najveći teret. Budući da postoji dokumentacija, moglo bi se usporediti koliko je od državnog i gradskog proračuna, a posebno od onog iz Zavoda za obitelj, odljeveno u korist obitelji i obiteljskih udruga, a koliko kojekakvim pseudo-udrugama, i udrugama koje ne idu u prilog ni obitelji ni naciji. No to bi zahtijevalo posebnu studiju. Nadati se da će jednog dana biti učinjena — na ponos ili na sramotu odgovornih.

Kad je donesen novi zakon o obitelji⁶⁶, stručnjaci su primijetili da je suvišan. Sve potrebne izmjene mogle su biti unesene tzv. amandmanima. Upućeniji tvrde da je novi zakon donesen iz dva razloga. Prvi je razlog onaj novčani: netko je za to dobio dobar honorar. Drugi je ideološki: da se umjesto izraza 'rastava' (u crkvenoj uporabi) uvede izraz 'razvod'. Ta promjena, amandmanima navodno, ne bi bila prošla. Ovako ju nitko nije ni zamijetio. Ono što nije prošlo, također ideološke naravi, bilo je uvrštavanje zakona o tzv. istospolnim zajednicama u zakon o obitelji, pa je o tome donesen zasebni zakon.⁶⁷

Lingvističko inženjerstvo

Na neke smo sintagme već navikli: genetsko inženjerstvo, političko inženjerstvo, financijsko inženjerstvo... Susrećemo i novu stvarnost: lingvističko inženjerstvo.⁶⁸ O tome na svoj način govori i *Nota*⁶⁹ i biskupska poruka. Da to nije baš tako bezazlena stvar, svjedoči i činjenica da je Papinsko vijeće za obitelj izdalo knjigu pod izazovnim naslovom, zasada samo na talijanskome: *Leksikon. Dvojbeni i sporni pojmovi o obitelji, životu i etičkim pitanjima*.⁷⁰

Tako se novo ljudsko biće, tek začeti čovjek, naziva conceptus, pre-embrio, biološki materijal, nakupina stanica... Neslućene manipulacije gametama i embrijima pokrivaju se krasnim izrazom: medicinski pomognuta oplodnja (in vitro);⁷¹ abortus nije ubojstvo, već samo prekid trudnoće, ili je to pravo na izbor (= pro choice), a ne na ubojstvo; terapijsko kloniranje nije proizvodnja i usmrćivanje ljudskih embrija, već visoko moralno djelo: pribavljanje potrebnih matičnih stani-

66 Obiteljski zakon, *Narodne novine*, br. 116, 22. srpnja 2003, 4197–4227.

67 Zakon o istospolnim zajednicama, *Narodne novine*, br. 116, 22. srpnja 2003, str. 4228–4229.

68 J. Pieper, *Abuse of Language — Abuse of Power*, San Francisco, Ignatius Press, 1992.

69 Kongregacija za nauk vjere, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu*, Udruga Obiteljski Centar, Zagreb 2003 (Dodatak u tom hrvatskom izdanju: *Natuknice o nekim pojmovima upotrijebljenim u doktrinalnoj noti*, str. 35–47).

70 Pontificio Consiglio per la Famiglia, *Lexicon. Termini ambigui e discussi su famiglia, vita e questioni etiche*, EDB, Bologna 2003.

71 K. S. Curran, The Technical Child: In Vitro Fertilization and the Personal Subject, *Linacre Quarterly* 2 (2003) 127–142.

ca za terapiju;⁷² umjesto asistirane ili nametnute eutanazije i ubojstva iz samilosti, govori se o dostojanstvenom umiranju (kao da je umiranje nešto dostojanstveno)... Virus autodestrukcije ne vreba samo na početku i na kraju života nego i u samom svetištu života, u obitelji; jedinstvena i nenadomjestiva ustanova obitelji ponižavana je jednako rastavom kao i uspostavom drugih struktura: kohabitacije, izvanbračnih zajednica, braka na pokus, tzv. istospolnih zajednica — pa i s pravom na posvajanje djece...

Iza svega toga, tj. iza bio-etike, stoji bio-politika, stoje političari koji donose zakone: po zakonima se potvrđuju ili niječu vrednote. Kao da vrednote ovise o zakonu, a ne obratno. Po svojoj naravi zakon je minimum morala. Nemoralan zakon ne obvezuje, naprotiv izaziva savjest na protivljenje i osporavanje.

Savjest

Priziv na savjest i individualnu autonomiju nije rijetkost. Opravdavanje vlastitom savješću zvuči kao najmjerodavnije. U tome leži čovjekovo dostojanstvo.⁷³ Specifična vlastitost čovjeka jest da ima savjest, sposobnost razlikovanja dobra i zla. Ta *scintilla animae* — iskra duše jasno svijetli i govori da dobro treba činiti, a zlo izbjegavati. Savjesti u čast napisani su mnogi hvalospjevi. Zašto onda ne bi bilo dovoljno da su naši biskupi napisali: Glasujte po savjesti!?

Kao prvo, bilo bi to suvišno. Kako drukčije? Alternativa ne postoji. Čovjek moralnog integriteta ne može ne djelovati po savjesti. Čovjeka je dostojna samo simfonija — suzvučje svijeta nazora i svijeta djelovanja. U suprotnome, čovjek bi bio — šatrovačkim jezikom rečeno — šiznut: u sebi podijeljen, rastrgan, a što je teška bolest. Drugo, razni ljudi imaju razne savjesti, bolje rečeno razna stanja savjesti, ovisno o odgoju u istini ili zabludi. Drugi vatikanski sabor upozorava da »kad se čovjek malo brine da traži istinu i dobro i kada savjest zbog grešne navike pomalo postaje gotovo slijepa«,⁷⁴ pa kod dotične osobe postoji opasnost samovolje. Takvoj je savjesti potrebno liječenje i odgoj. Zbog toga se ljudi u pojedinim konkretnim a važnim pitanjima ne uspijevaju usuglasiti. Načelno je jasno da su ljudi, svaki pojedinac i svi zajedno, posvuda, istog dostojanstva, prava i dužnosti. U konkretnom je slučaju u pitanju i istinska spoznaja dobra, i istinska sloboda odlučivanja za dobro, nekoga tko je već više ili manje rob zla, vlastitom krivnjom ili naslijeđem. Tako bi kanibali papali ljude — po svojoj savjesti; teroristi bi ubijali nemilosrdno i bešćutno — po svojoj savjesti; drugi bi opet pljačkali banke — po svojoj savjesti; piromani bi potpaljivali požare — po svojoj savjesti... Svaki glasuje po svojoj savjesti. Moralna ispravnost toga čina ovisi o tome je li njegova savjest u skladu s objektivnim redom vrednota.

72 A. Švajger, Terapijsko kloniranje i ksenotransplantacija, u: *Etički aspekti terapijskog kloniranja i transplantacije organa* (Radovi simpozija), HKLD, Zagreb 2003, str. 3–12.

73 I. Fuček, *Osoba. Savjest*, Verbum, Split 2003.

74 II Vatikanski koncil, *Dokumenti*, KS, Zagreb 1970, *Gaudium et spes* — *Radost i nada*, br. 16.

Svi su ljudi osobe, neki su ličnosti: osobe s izgrađenim aksiološkim horizontom, ljudi izgrađene i odgojene savjesti, jasne spoznaje vrednota i slobode odlučivanja i djelovanja u skladu s istinom. Ljudi kreposni, ljudi vični kulturi odricanja i kultiviranju nagona, postigli su svojstvo duha da lako spoznaju i čine dobro, i onda kad je to naporno, zahtjevno i rizično.⁷⁵ Tko se priziva na savjest, prihvaća posljedice svoga priziva. U kreposnom čovjeku i drugi prepoznaju ideale čovječnosti. Takvi se mogu, i moraju, pozivati na savjest, na autonomiju... Može li bilo koja osoba–pojedinaac samo stoga jer je osoba biti predvodnik, predstavnik, zastupnik, ministar — služitelj? To može biti samo pojedinac osoba–ličnost!

Na kraju

Nije rijetkost da pojedinci žele, upravo čeznu ući u politiku. Razlozi mogu biti sebični ili plemeniti. Drugi opet preziru politiku. Susrećemo malodušno govorenje o politici kao o nečemu čestitog čovjeka–vjernika nedostojnome. Političku se djelatnost često poistovjećuje s korupcijom i nemoralom. A zbog mnogostruke povezanosti i međuovisnosti u političkom djelovanju misli se da je gotovo nemoguće ne zaplesti se u isti mentalitet i isto takvo djelovanje. Dosljedno tomu, u politici ne bi bilo mjesta za vjernika. Unatoč tomu, može li se vjernik povući iz tako značajnog djelokruga naviještanja evanđelja, obrane i promicanja kulture života? Smiju li se javni poslovi prepustiti samo onima beskrupuloznima? Želimo li bio–etiku prepustiti na milost i nemilost bio–politike interesa, bez načela? Oci moderne Europe — Robert Schuman, Charles De Gaulle, Alcide De Gasperi, Konrad Adenauer — bili su i vjernici i političari. U govoru u Osijeku Ivan Pavao II. izrekao je ponešto neobičnu poruku: »Ni jedan krštenik ne može ljenčariti!« I nadodao: »Ne obeshrabrujte se složenošću prilika! U molitvi tražite ishodište svake apostolske snage. Iz Evanđelja crpite svjetlost, koja će ravnati vašim koracima.«⁷⁶

Ako se do sada bio–etika prožimala s bio–politikom, štoviše bila njome uvjetovana, to će zacijelo biti i ubuduće. Prema dosadašnjem iskustvu razina etičko–moralnog ozračja u općoj politici određivat će razinu shvaćanja i poštivanja moralnih vrednota u bio–etici. Javno zdravstvena bio–politika ostaje u trajnom međudnosu i međudjelovanju s bio–etikom. Ostaje kao neizostavna zadaća pojedinaca, udruga i društva u cjelini, da ustraje na isticanju prvenstva bio–etike u svakidašnjem životu. U raširenoj zbrci nerazlikovanja između ciljeva i sredstava da se ciljevi postignu, osim zdravog razuma neizostavno je potrebna krepost mudrosti. *Ars vivendi* — umijeće življenja — treba zapravo biti *sapientia vivendi* — mudrost življenja.

75 V. Pozaić, Kultura odricanja — kultura života, *Glasnik HKLD* 4 (2003) 11–14.

76 Ivan Pavao II., Propovijed na Misi u Osijeku, u: *Papa treći put u Hrvatskoj*, Glas Koncila — Večernji list, Zagreb 2003, str. VIII–IX, br. 4.

BIOETHICS AND BIOPOLITICS

Valentin POZAIĆ

Summary

The very powerful influence of politics, be it positive or negative, can be sensed today in almost all walks of life. Bioethics is no exception for it was unable to escape the influence of biopolitics. The fact remains that, as one's moral sense weakens, more and more laws are passed. Both should be founded in anthropology rather than ideological pragmatism. Today, American and European biopolitics are wielding their influence upon bioethics very conspicuously. More and moreso, this tends to be the case in Croatia as well. Some of the more vital issues are the status of the human embryo, patients' rights, dying and death, the autodestructive virus and linguistic engineering.